

מאין בא הביטוי הזה ?

גלגולי מטבעות לשון (11.09.07)

מה מקור הביטוי "הצמיח לו קרניים"?

השימוש ב"קרניים" (horns) כסמל לגבר נבגד נפוץ מאוד באנגלית מזה מאות שנים, ומשם הגיע אלינו. שקספיר, ב"מהומה על לא דבר", שם בפי ביאטריס את המשפט: "כמו גבר נבגד, עם קרניים על מצחו". Horny הוא באנגלית המדוברת חרמן. באיי הודו המערבית "to horn" פירושו לבגוד, ובסלנג האנגלי הבוטה "horn" הוא כינוי לזקפת הגבר, והרי לך הסבר מדוע הפכה הקרן סמל לבגידה. לביטוי מקורות קדומים מן המיתוס הפגאני הקדום בו היתה האלה-האישה שוכבת עם גבר-אל בעל ראש מקורן של פר, איל או אייל. באגן הים התיכון היה זה פר (אל, בעל או דיוניסוס), בעוד שבבריטניה הוא לבש דמות של אייל.

מה מקור הביטוי "מסיבת עיתונאים"?

"מסיבה" פירושה התוועדות אנשים יחד למטרה כלשהי, שיחודה בעברית של היום בעיקר לאירועי בילוי ופנאי. "מסיבת עיתונאים" הוא אם כן תרגום של press conference. ההופעה הראשונה המתועדת של הביטוי היא בשנת 1930 בעיתון "מאזניים", שדיווח על "מסיבה של עיתונאים" באוניברסיטה העברית.

מה מקור הביטוי "תגובה פבלובית"?

הביטוי נגזר משמו של הפיסיולוג הרוסי איוון פבלוב בעקבות ניסויים שערך, ופירושו תגובה מותנית של בני אדם ובעלי חיים על סיטואציות חוזרות.

מה מקור המושג השגור בארצנו "טיפת חלב". למחלקה במשרד הבריאות העוסקת בבריאותם של תינוקות?

"טיפת חלב" הגיעה לישראל כתרגום משם המוסד האמריקני המקביל "drop of milk" ונכנסה לשימוש כבר בשנות העשרים של המאה העשרים. מקור השם הוא צרפתי: goutte de lait, כשם תחנה שהוקמה לראשונה בפריז בשנת 1890, וסיפקה חלב פרה מפוסטר לאימהות שלא יכלו להיניק. תחנה זו היוותה דגם לתחנות שהוקמו בעקבותיה ברחבי צרפת, בארצות הברית, באנגליה ובגרמניה. לישראל היא הובאה בידי נשות הדסה. תחילה הובל חלב התינוקות על חמור בחוצות ירושלים. ביוני 1921 הוקמה "תחנת התייעצות לאימהות ולנשים הרות". בתחנות הייעוץ האלה הותקנו במטבח מכשירים פרימיטיביים לפסטור החלב, הוא הפך לתחנה לחלוקת חלב לילדים נצרכים, וזכה לשם "טיפת חלב" על פי המונח האמריקני, המתורגם כאמור מצרפתית. בהדרגה הפך השם שהוקצה למטבח לשם התחנה ושירות הייעוץ כולו.

מדוע אנו אומרים "כ"ט בנובמבר"?

כ"ט בנובמבר נקרא כך על פי הדפוס המוקדם של "ב' בנובמבר 1917", הוא יום הצהרת בלפור. בשני המקרים הכירו אומות העולם בזכות היהודים על ארצם, ולכן היה היגיון בשילוב בין החודש הלועזי והיום העברי. באוקטובר 1935 נקראה כיכר מוגרבי בתל אביב על שם יום הצהרת בלפור, ובעיתון הארץ נכתב אז כי "הקהל מתבקש להשתמש מעכשיו בכתב ובעל פה רק בשם הרשמי: כיכר ב' בנובמבר". "ב' בנובמבר" מופיע כך גם במגילת העצמאות, בעוד יום החלטת האו"ם מופיע שם כ-29 בנובמבר. ההיסטוריון מעוז עזריהו מזכיר שבלייל ה-29 בנובמבר 1947 יצאו המוני העם לחוג בכיכר ב' בנובמבר.

מה מקור הביטוי "שכיבות שמיכה"? מה בין הפעולה הזו לשמיכה?

אין קשר בין השכיבה והשמיכה. הכתיב הנכון הוא שמיכה, מאחר שבעת הפעולה נסמך החייל המטורטר על זרועותיו. הביטוי לא נולד בצה"ל, אלא מופיע כבר במילון תרבות הגוף של ועד הלשון משנת 1937. מקור הביטוי מגרמנית: Liegestuetz. באנגלית הן קרויות push-ups.

בפי כולנו שגור הביטוי "פרה פרה", שמשמעותו היא שלפני שקופצים לנושא הבא, יש למצות את הנושא הנוכחי. רוב האנשים מנסים לקשר את מקור הביטוי ל"נהרוג תורכי וננוח". על פי מה שלמדתי בקורס לספרדית נראה לי, שמקור הביטוי הינו בספרדית, שבה משמעות המילים היא "עצור! עצור!". מה דעתך?

"פרה" פירושו בספרדית אכן "עצור", אם כי הביטוי הכפול "פרה פרה" אינו מוכר. מקור הביטוי הוא ככל הנראה בבדיחה ישראלית עתיקה: פר צעיר ופר זקן שוטטו באחו ונתקלו בעדר פרות. אמר הצעיר לזקן, בוא נרוץ, נבחר לנו כל אחד מבכירה נאה, ונעלה עליה. אמר הזקן: לא נרוץ, נלך לאט ונעלה על כולן, פרה-פרה.

מדוע נקראת u.s.a "ארצות הברית של אמריקה", ולא לפי התרגום המדויק "המדינות המאוחדות של אמריקה"?

בימי חידוש השפה אכן קראו לארצות הברית "המדינות המאוחדות", "מדינות המאוחדות" ו"ארצות מאוחדות באמריקה". בעיתון השקפה נכתב בשנת 1903 כי "החלו לכוון בכל רכבות המדינות המאוחדות סחרחוק לכל עגלה", דהיינו, טלפון לכל קרון. השם "ארצות הברית" הוא תרגום חופשי ומוקדם יותר, הוא מופיע לראשונה אצל מנדלי, שכנראה גם המציא אותו, כבר בשנת 1868 בספר "האבות והבנים" פרק י"ז: "עברו איי אמריקי וראו, וארצות הברית שלחו והתבוננו מאוד וראו, ההחרישו שמה בני הנגב כאשר השתער עליהם נשיא הצפון בחיל רב, לקרוא דרוו לעבדיהם הרצועיים?"

מה מקור הצירופים "משעמם טיכו", "מכוער טיכו" ודומיהם?

"טיכו", נדבקת לתארים שליליים במשמעות "הכי גרוע". האגדה העממית קושרת את הביטוי לציירת אנה טיכו ולבית טיכו בירושלים, אבל "טיכו" מקורו בשורש ערבי שהשימוש בו היום נדיר. "טאכא" פירושו הוכתם בדבר רע, היה מעורב בעסקי שווא. "טייכ": קילל מישהו, הכתים במשהו מכוער, חיסל. "טיכה" הוא טיפש וחסר דעת וערך. בטורקית, בעקבות הערבית, מצאנו את "טייך", שפירושו רע, נעשה רע, ו"טיך" פירושה בורות. יתכן אפילו שהשורש מקורו בהינדית, שם נמצא שם התואר "טיכה" שפירושו חד, מכאיב ומעורר חוסר נחת וייאוש ואפילו, לצרכי סגירת המעגל, "חד ראייה". הו, דוקטור טיכו, מי יגול עפר מעיניך החדות.

מהו מקור הצבע הכחול בצרופים "סרט כחול" ו"ראש כחול"?

"סרט כחול" תורגם ישירות מהביטוי האנגלי-אמריקני blue movie. השימוש ב"כחול" במשמעות גס או לא מוסרי קיים באנגלית כבר מאות שנים, והוא מבוסס על "החוק הכחול", סדרת חוקים בתחום המוסר שנחקקו במאה השבע-עשרה בארצות הברית,

בעיקר ביחס לצריכת האלכוהול. מקור השם לחוקים האלה מוטל בספק. אולי בא מצבע הנייר עליו הודפס, אולי מהמילה הגרמנית blau, שיכור, ואולי כקיצור של bloody law, המתאר את אכזריות העונשים שתוארו בחוק. בראשית המאה ה-18 המילה "blue" קיבלה את המשמעות "rigidly moral". ראש כחול הוא כנראה פיתוח ישראלי בעקבות השימושים הרחבים בעברית במילה "ראש" כביטוי לאופי ודרך מחשבה, אך באנגלית מוכר "blue nose", מישהו שדוגל בקוד מוסרי קפדני.

מהיכן הגיע השם "תרנגול הודו", שבאנגלית נקרא בכלל "טורקי"? ככל הידוע לי מקורה של החיה הנ"ל באמריקה.

תרנגול הודו מקורו באמת באמריקה הצפונית. הופעתו האקזוטית הביאה לכך שבכל מדינה שאליה הובא נקרא על שם ארץ אקזוטית אחרת. לכן נקרא "טורקי" באנגלית, "דינדון" או "דינדה" (כלומר, הודי) בצרפתית, "אינדיק", הודי, באידיש, "תרנגול הודו" בעברית, ו"דיכ חבשי", דהיינו, תרנגול אתיופיה, או "דיכ רומי", כלומר, תרנגול יווני, בערבית. הנשיא הארי טרומן רצה לשמח בשנת 1949 את לב ראש ממשלת טורקיה ושלח לו במתנה "טורקי" ענק מבושל וארוז היטב לארמונו. הסולטן התקשה להבין את משמעות העובדה שנשלחה לו ציפור מתה, מאחר שבטורקית נקראה העוף הזה "הינדי", ההודי.

מניין בא הביטוי "לא יעלה על הדעת"?

"עלה על הדעת" הוא צירוף תלמודי שמשמעותו "צץ במחשבה". "לא יעלה על הדעת" מופיע לראשונה במאה ה-13, בפרשנות של רד"ק לספר ישעיהו מ': "עובדי הפסילים אינם חושבים שהאבן היא או העץ הוא או הזהב או הכסף ברא את העולם ושהוא אדון העולם. לא יעלה על הדעת שיש סכל בעולם שיאמין זה". בספרות השאלות והתשובות הצירוף כבר נפוץ למדי.

מה מקור הביטוי "ברווז עיתונאי"?

מקורו צרפתי. canard בצרפתית ברווז, וגם ידיעה חסרת שחר. שם העיתון הסאטירי Enchaîne Le Canard, הברווז הכבול, נובע מאותה משמעות. דב סדן, בספרו "קערת אגוזים" כותב כי מקור הביטוי מגרמנית דווקא: "מטרניך גזר על כל ידיעה בעיתונים שאין לה אישור רשמי שיהיה רושם מעליה non testatum, כלומר, שאינה מאושרת, ובקיצור nt. בימי מלחמת 1870-71 היה עמוד שלם של ידיעות משדה הקרב ובראש העמוד נכתב nt. שמות האותיות הן אן-טה, והן נשמעות אנטה (ente), ברווז בגרמנית. עם הזמן נשכח המקור ונשאר הברווז. הסבר אחר הוא שמקור הביטוי בצרפתית עתיקה: למכור חצי ברווז, או לבצע חצי מכירה של ברווזים, vendre les canards a moitié, פירושו לרמות".

מדוע צו 8 נקרא כך? זמן ההתייצבות הוא 24 שעות, אם כן, מאיפה המספר 8?

בחוק שירות הביטחון שנחקק בשנת 1949 מופיע "סעיף 8" המאפשר לשר הביטחון "אם הוא משוכנע שבטחון המדינה מחייב זאת" לקרוא בצו ל"שירות מיוחד" בסדיר או במילואים "במקום ובזמן שנקבעו בצו, ולשרת כל זמן שהצו יעמוד בתקפו". בגרסה עדכנית יותר של החוק הפך סעיף 8 לסעיף 34, אבל המושג "צו 8" נשאר.

מה ההסבר והמקור של הביטוי "לחתוך בבשר החי"?

"לחתוך בבשר החי" הוא דימוי נפוץ בתחום התקציבים: לפגוע בתחומים חיוניים, בניגוד ל"שומן", באנגלית, painful cutting. ייתכן שמקורו במונח האנגלי vivisection, "ניתוח חי", שהתייחס לנוהג לנתח בעלי חיים בעודם בחיים לצורכי מחקר ולימוד. הביטוי מן המאה ה-19 היה בשימוש בידי המתנגדים לכך. מילון אוקספורד מוסיף שהמונח הפך דימוי לביקורת או ניתוח מושגי אכזרי וחד.

מה מקור הביטוי "חתול בשק"?

הביטוי "קנה חתול בשק" מוכר ביידיש, גרמנית וצרפתית, וכן בגרסה אנגלית קרובה: חזירון בשקית. מקורו בהווי השווקים במאות קודמות, בהם נהגו נוכלים למכור חזירונים בתוך שק, שהתברר שאינם אלא חתולים. בסיפורי טיל אולנשפיגל מסופר על טיל שמכר לפרוונים חתול תפור בעור ארנב לסעודתם, ברגע האחרון קפץ החתול מעור הארנב והחל לליילל.

מה מקור הביטוי "יצא המרצע מן השק"?

הביטוי קיים בכמה גרסאות בשפות שונות. "יצא המרצע מן השק", כלומר, מה שניסו להסתיר התגלה, קיים בפולנית, ומכאן הגיע לעברית. גרסה אחרת היא "אי אפשר להסתיר מרצע בתוך שק", כלומר, יש דברים שאי אפשר להסתיר. ביטוי כזה קיים ברוסית, בפולנית וביידיש. ביידיש אומרים גם "אי אפשר להסתיר מחט בשק". הביטוי קיים גם בתרבות הקלטית שבה נאמר: "שלושה דברים אי אפשר להסתיר: קש בתוך נעל, מרצע בתוך שק וזונה בתוך המון". על פי "ספר הביטויים המקיף" המקבילה האנגלית ל"יצא המרצע מן השק" היא "out of the bag the cat is". הביטוי הזה, כמו "לקנות חתול בשק", נולד מהרגל של סוחרים בריטים להכניס חתול לשק ולמכור אותו בשוק במרמה כאילו היה גור חזירים.

מה מקור הביטוי "לך תוכיח שאין לך אחות"?

על פי דידי מנוסי, המקור הוא בספר לימוד אמריקני לנואמים, שבו נכתב בין היתר: "מה תעשה אם תעמוד בפני קהל, ומישהו יצעק לך "אחותך זונה"? תתחיל להכחיש ולטעון שאין לך אחות? עליך לומר: נכון שאחותי זונה, אבל השאלה היא, למה היא זונה?!"

מה מקור הביטוי "שוטף פלוס 30"?

כמו ביטויים רבים בתחום הפיננסים גם כאן העקבות מוליכים לאנגלית. current פירושה גם "המתרחש עכשיו", וגם "זורם, שוטף", וכך נולד בתחום הפיננסי הביטוי העברי "שוטף" במשמעות עכשווי, ובפועל, בסוף חודש זה. "שוטף פלוס 30": עכשווי (ביחס לביצוע העבודה או הגשת החשבון) פלוס שלושים יום. הביטוי המקביל באנגלית זהה: current plus 30.

מהיכן הגיע הביטוי "בית עלמין" במשמעות בית קברות?

"עלמין" פירושו בארמית עולמות. "בית עלמין" מופיע לראשונה במסכת סנהדרין בתלמוד הבבלי. הביטוי העברי "בית עולם" מופיע בספר קהלת.

מה מקור הביטוי "נתלה באילנות גבוהים"?

המקור התגלגל מן התלמוד, מסכת פסחים: "אם בקשת ליחנק - היתלה באילן גדול". רש"י מסביר: "אמור בשם אדם גדול". צורת הריבוי "להיתלות באילנות גדולים" קיימת כבר בלשון ימי הביניים, "נתלה באילנות גבוהים" הוא פיתוח בעברית החדשה.

מה מקור המשפט "משנה מקום - משנה מזל"?

הביטוי הוא גרסה מודרנית של רעיון תלמודי. במסכת ראש השנה אומר רבי יצחק: "ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם, אלו הן: צדקה, צעקה, שינוי השם, ושינוי מעשה ... ויש אומרים: אף שינוי מקום, דכתיב 'ויאמר ה' אל אברם, לך לך מארצך, ואעשך לגוי גדול'".

ככל הידוע לי מקורו של הביטוי "המקל והגזר" הוא הסיפור על הרוכב שמנסה לשכנע את חמורו העיקש לזוז על ידי קשירת גזר לחוט המידלדל מקצהו של מקל, והמשמעות היא על כן פיתיון לטיפשים. האם כך?
הביטוי מצוי בשפות שונות ומקורו הוא אכן סיפור החמור שמביא הקורא, וכן הוראתו כפיתיון לשוטים. עם השנים השתנתה המשמעות, "המקל והגזר" הפכו שם למדיניות המשלבת גמול חיובי ושלילי.

יש טענה שדרגת הסמל באה מראשי תיבות "סגן מחוץ למניין". ההסבר נשמע לי קלוש. מה מקור הדרגה, אם כן? נשמע קלוש, אבל נכון. סמל הוא ראשי תיבות של "סגן מחוץ למניין". גם רב"ט וסג"ם הם ראשי תיבות, אבל במקרה של סמל הושמטו הגרשיים והמקור נשכח, גם בזכות היותו של ס.מ.ל. שורש נפוץ בעברית. הדרגה נקבעה בעקבות הדרגה הצבאית הבריטית n.c.o., שגם היא ראשי תיבות: non commissioned officer.

מדוע נקראים סרטים ישראלים מז'אנר מסוים "סרטי בורקס"?

"סרטי בורקס" הם סרטים שנעשו בשנות השבעים והתאפיינו במלודרמות וקומדיות שבהן התערבבו אשכנזים וספרדים מעדות שונות, כמו "לופו" של מנחם גולן, "צ'רלי וחצי" של בעז דוידזון ועוד. מבשר הסרטים האלה היה דווקא אפרים קישון. בסרט "השוטר אזולאי" חולקו בורקס לאורחים לכל אורך הסרט, והבורקס כיבב כמאכל אירוח מזרחי גם בסרטים נוספים. את הביטוי טבע בעז דוידזון עצמו. הקולנוען נסים דיין מספר שכשהיו שואלים את דוידזון על סרטיו אמר, "מה זה? זה בורקס", כלומר, מזון תרבותי זול ועממי. מבקריו הרבים השתמשו בביטוי כדי לנגח אותו.

מה מקור הביטוי "קאק סוחון"?

כעכ סוחון הוא בערבית "כעך חם". הוא נחשב בעבר מזון רחוב פופולארי.

מה מקור הביטוי "הכושי עשה את שלו - הכושי יכול ללכת"?

הביטוי נטבע על יד המחזאי פרידריך שילר במחזהו "פיאסקו" משנת 1783.

מה מקור הצירוף "כושי סמבו"?

"סמבו" הוא שם פוגעני לכושים בארצות הברית כבר מראשית המאה ה-18. מקורו ככל הנראה במילה משפת בני פולה שבמערב אפריקה, שם פירושה דוד. "כושי סמבו" הוא כינוי גנאי גזעני בעברית לשחורי עור מזה חמישים שנה לפחות, ועד עצם היום הזה, אם כי אפשר למצוא אותו בספרות הילדים במשמעות חיובית, מעין "כושי מחמד".

מהיכן צץ הביטוי "אין לי מושג ירוק", ומה כאן ירוק?

מקור הביטוי בפולנית, באותו נוסח ובאותה משמעות: Nie mam zielonego pojęcia. גם לפולנים אין מושג מהיכן צצה המילה "ירוק".

מה מקור הביטוי "מבחן בד", הלא הוא אודישן? מה תופרים שם?

"בד" הוא השם שניתן בעבר לתחום הקולנוע, על פי החומר ממנו היה עשוי המסך. מכאן "עולם הבד", ותכנית הרדיו "בימות ובדים". "מבחן בד" הוא מבחן קבלה לתפקיד בקולנוע. "אודישן" נגזר מ"אודיו", והוא במקורו מסוף המאה ה-19 "מבחן שמיעה" לתיאטרון, שהתפתח לרדיו ומשם לקולנוע ולטלוויזיה.

איך נוצרו הביטויים "חס וחלילה" ו"חס ושלום"?

שני הביטויים מקורם בתלמוד, אבל גם משמעות "חס" וגם משמעות "חלילה" לוטות בערפל. האטימולוג ארנסט קליין קובע כי השורש של "חס" הוא חו"ס, דהיינו: עצור, רחם, אל תעשה זאת; וכי מקור "חלילה" בשורש חל"ל, במשמעות איסור חמור.

מה מקור הביטוי "לשנס מותניים". מה פירוש לשנס? אפשר לשנס משהו אחר מלבד מותניים?

לשנס פירושו לחגור חגורה או סרט (קרוב ל"שנץ"). מי שמשנס מותניו נחגר לקראת יציאה לפעולה, ככתוב ספר מלכים: "וישנס מותניו וירוץ". בעברית החדשה נותר הביטוי "לשנס מותניים" במשמעות להתארגן במרץ לפעולה, ואין שימוש ב"לשנס" במשמעותו המילולית.

מהיכן צץ הביטוי אלמן (או אלמנת) קש?

מקור הביטוי בגרמנית, והוא קיים גם ביידיש. באנגלית מצוי ביטוי דומה: grass widow, אלמן עשב. מילונים אטימולוגיים גרמניים מעלים סברות שונות באשר למקור הביטוי; ההסבר הפשוט ביותר הוא כנראה, שכן הזוג נשאר זמנית לבדו על מזרן הקש או העשב.

מהיכן צץ הביטוי "קופת חולים"? מה פשר הצירוף המוזר בין קופה לבין חולים?

קופה מאז ימי התלמוד היא גם תיבה להחזקת כספים, וגם בהרחבה אוצר ציבורי, ומכאן נגזר בימי הביניים הביטוי "קופת צדקה". בעברית החדשה נקבע הכינוי קופה לכל מוסד השומר על כספי הציבור, כדי לחלק אותם בשעת הצורך: קופת גמל, קופת פועלים, וגם קופת חולים. זאת גם בהשפעת הגרמנית, שכן מבנה שירותי הבריאות בישראל היה במקורו גרמני. "קופת חולים" הוא תרגום של הביטוי הגרמני "קראנקן-קאסה" (kranken kasse). קופת החולים הראשונה בארץ ישראל נוסדה בשנת 1904, והשנייה ב-1911, שלימים נקראה "כללית". המודל להקמתן היה המודל הגרמני.

איך נוצר והתגלגל הניב "על פיו יישק דבר"?

בספר בראשית ממנה פרעה את יוסף לתפקיד נכבד ואומר: "ועל פיו יישק כל עמי". מדרש בראשית רבה מסביר למה התכוון פרעה: "שלא יהא אדם נושקני חוץ ממך, ועל פיו יישק כל עמי, שלא יהא אדם נוטל פרוקופי (כבוד – ר.ר.) חוץ ממך". הכוונה כאן אם כן לנשיקה של כבוד על הפה, המוכרת מכמה תרבויות עד היום. וכך מונה יוסף למתווך נשיקות: העם יישק לו ורק לו, והוא יישק לפרעה. "על פיו יישק דבר" הוא פיתוח של העברית החדשה.

בעקבות שיחה אגבית עלה הביטוי "לתפור חליפה ליתום". מהיכן נגזר הביטוי ומה הוא בדיוק אומר?

הביטוי הוא תשובה ביקורתית לשאלה או משימה שחסרים בה פרטים חיוניים. מקור הביטוי ביידיש: "ווי פיל דארף א יתום פיר א פאר מייטקלעך" (כמה [בד] צריך יתום לתפירת זוג מכנסיים?). הביטוי היה נהוג בין יצרני קונפקציה יהודים. גרסה יידישית חלופית: "צו קויפן א פאר הויזן פאר א יתום" (לקנות זוג מכנסיים ליתום).

ברצוני לברר מהיכן הביטוי ששמעתי עוד מימי ילדותי "על הזין של פפו".

אין בידי המדור מידע על זהותו של פפו, אבל הביטוי נקשר ואולי התגלגל מן הביטוי בלדינו "על הפאטה דה ליאון", שזכה אפילו למעין לחן, ופירושו בעברית צחה "על הזין של ליאון". מאוחר יותר התפרסם השיר המתחרה "על הזין של מזרחי", על פי מנגינת "גלורי, גלורי, הללויה" ו/או "הגביע הוא שלנו".

היכן נולד הביטוי "בשר טרי" עבור טירונים בצבא?

נראה שמקור הביטוי מערבית. בערבית הפלסטינית אומרים על אדם חדש וחסר ניסיון "לחמתו טרייה", דהיינו, בשרו טרי. יש גם ביטוי דומה באנגלית: fresh meat.

טרחתי, יגעתי ולא מצאתי את בעל האמירה "האלוהים נמצא בפרטים".

הביטוי הוא מאנגלית: god is in the details, והוא נפוץ מאוד היום וחביב במיוחד על נושאי דרשות נוצריות. יש מייחסים אותו לסופר גוסטאב פלובר איש המאה ה-19, אך אין לכך ראיה ודאית. אחרים מייחסים את האמרה לארכיטקט ולדוויג ואן דה רוהה שחי במאה ה-20, ונהג להשתמש בה תכופות.

"ירח דבש" העברי הוא "חודש הדבש", אבל באנגלית הוא Honey moon במשמעות הפשוטה של ירח. מה זה?

בעברית אין בעיה: ירח וירח באים מאותו מקור. באנגלית הביטוי נולד במאה ה-16 כדימוי לתחושות המתוקות הדועכות כמו הירח לקראת הבוקר שאחרי הנישואים, ומאוחר יותר התקבע כחודש הראשון אחרי הנישואים, למרות שהחודש הלטיני אינו על פי הירח. על פי עזבונו של אברהם שטאל יתכן שמקורו בפתגם ערבי: הירח הראשון הוא של דבש, והבאים מרים כצמח האלוי (שהוא מר). גרסה זו יכולה להסביר גם מדוע משתמשים בביטוי האנגלי ב- moon ולא ב- month.

כאשר מישהו מתעקש אומרים שהוא "נעמד על רגליו האחוריות". איך נולד הביטוי?

מקור הביטוי בגרמנית: sich auf die Hinterbeine stellen. הוא מהווה דימוי לסוסים הנוהגים להרים את רגליהם הקדמיות כשאינם רוצים להתקדם. באנגלית משמש הפועל to rear לשתי המשמעויות: עמידת הסוסים על רגליהם האחוריות, והתנגדות להתקדם.

כבר שנים שאני מנסה לגלות מהו מקור הביטוי: "למה כובע"?

השערה המובאת גם במילון הסלנג וההומור של משה יהלום היא שמדובר בקיצור של "למה כובע עף לגובה", שהוא תשובה לילד נודניק השואל "למה". תיאור אחר קושר את הביטוי לשירי חיילים מתחילת שנות החמישים. אז הושר בארץ השיר "אל תיקח הכל ללב" לפי מנגינה לועזית. החיילים הוסיפו לו את השורה "שים חצי על הכתף". השיר אומץ ע"י חיילים ששרו בעודם הולכים בסך. והנה צפו להם פתאום מילים גסות המתאימות לחיילים חרמנים המורחקים מחברותיהם: "למה יש לזין כובע? למה יש לכוס זקן?" וכשרצו לשיר זאת בחברה יותר מהוגנת היו שרים: "למה לה-לה-לה לה כובע? למה לה-לה-לה-לה-זקן". המרחק ל"למה כובע" קצר.

לאחרונה התעורר דיון במשפחתנו בדבר מקור השם כפכפי אילת. לאבי גירסה מעניינת הטוענת כי ימאים הביאו את

הכפכפים מהמזרח הרחוק הגיעו לנמל אילת ולכן זהו השם. האם ידועה גירסה אחרת?

הביטוי השגור הוא "סנדלי אילת". ההסבר נכון. סנדלי אילת נקראים גם ג'בוטים, על שם מוצאם מג'בוטי.

מה מקור הביטוי "חג המולד"?

"מולד" היא מילה תלמודית שפירושה לידה, אך היא התייחדה בעברית לשני עניינים: הופעת הלבנה בראשית החודש, וחג הולדת ישו, ב-25 בדצמבר. "חג המולד" נקבע בעקבות היידיש, בה הוא נקרא ניטלאנאכט, ליל הלידה; "ניטל", לידה, מזכיר את הפועל הלטיני nat שפירושו ההיוולד, ומכאן המילה האנגלית nativity, שיוחדה בעיקר ללידת ישו. זהו גם מקור השם לחג בשפות נוספות כמו איטלקית, ספרדית וצרפתית.

מאיפה הגיע המושג "עשבים שוטים"?

"שוטה" פירושו בתלמוד גם "בר, פרא". במסכת שביעית במשנה נזכר "הלוף השוטה", כלומר, לוף הבר, ובמסכת סוכה בתלמוד "הדס שוטה", הדס בר, המיועד לסוכה. מהמקרים הפרטיים צמח בעברית החדשה המונח המכליל "עשב שוטה" או "עשבים שוטים" במשמעות עשבי בר, וכדימוי לאדם או קבוצה שאינם נוהגים על פי כללי התרבות והחברה.

מאיפה צץ הביטוי "אה בה ציגלה מה"?

"ציגלה" ביידיש הוא גדי, והפירוש: הגדי עושה אה בה מה. מקורו הביטוי בשיר עם יידישאי, אבל בעברית הוא משמש כבר כמה דורות ביטוי של היסוסים ותירוצים.

מה ההסבר לכינוי "נמוך מצח"?

זהו תרגום של הביטוי lowbrow, שמשמעותו אדם חסר השכלה, ניגוד של highbrow (גבוה מצח), במשמעות אינטלקטואל. שני הביטויים נוצרו באנגלית האמריקנית בראשית המאה העשרים.

מה מקור הביטוי "שיני חלב"?

במכילתא דרבי ישמעאל עוסקים בפסוק מספר דברים שאומר שמי ששובר את שן עבדו חייב לשלחו לחופשי: "שומע אני אפילו הפיל שן של חלב; תלמוד לומר העין, מה העין שאינה יכולה לחזור אף השן שאינה יכולה לחזור". כלומר, אפילו שן החלב המתגלגלת בשן בשר היא עילה לשחרור העבד.

מה מקור הביטוי "כרסה בין שיניה"?

במסכת ראש השנה (ב ח) עוסקים בעדויות שאינן מתקבלות על הדעת מבחינת לוח הזמנים, ורבי דוסא בן הרכינס תוהה: "עדי שקר הן! היאך מעידים על האישה שילדה, ולמחר כרסה בין שיניה?"

מה המקור לביטוי "הכול כשורה"?

בתלמוד מצוי השימוש במילה "שורה" במשמעות סדר, כמו בביטוי "שורת הדין", והצירוף "כשורה" במשמעות "על פי הסדר הנכון". "הכול כשורה" הוא פיתוח בעברית החדשה, בהוראת "הכול בסדר".

מה מייצגת המילה "רות" ב"רות, סוף"?

באנגלית מסתיים שידור אלחוט צבאי ב-"roger", המייצג את R עבור received או right. "רות" מייצגת את R בגרסה העברית.

מה מקור האימרה "בתוך עמי אני יושב"?

המקור מקראי: "בתוך עמי אנוכי יושבת" אומרת אישה שונמית לאלישע. כוונתה שהיא בסביבה בטוחה, ואינה חוששת מאנשים המתנכלים לה. בעברית החדשה הכוונה לאיש ציבור הטוען שהוא מכיר את הלכי הרוחות בציבור הרחב.

מה מקור הביטוי "אין בוכים על חלב שנשפך"?

הביטוי קיים בגרסאות שונות בכמה שפות, ביניהן בגרמנית ובאנגלית. באנגלית אומרים: it's no use crying over spilt milk.

מה מקור הביטוי "בועז קלי קלות"?

הביטוי הוא שמה של תוכנית טלוויזיה לילדים של עודד תאומי, בשנות השבעים.

מה מקור הביטוי "ההצגה חייבת להימשך"?

המקור אנגלי: the show must go on. מקורו בהווי הקרקס במאה ה-19, על פי העיקרון שיש להמשיך בתוכנית ולשעשע את הקהל גם אם אירע אסון, ואחד האמנים נפגע בעת הופעה.

מה מקור הביטוי "המעצמה השביעית" המיוחס לעיתונות?

נפוליאון בונפארטה קרא לעיתון הגרמני "ריינישר מרקור" שפעל בתקופתו "המעצמה החמישית". העיתון נחשב מבשר העיתונות הביקורתית המודרנית. ארבע המעצמות הרלוונטיות היו הצרפתית, האוסטרית, הרוסית והבריטית. הביטוי נותר על כנו, אך מפת העולם השתנתה ובתקופת מלחמת העולם הראשונה נספרו שש מעצמות: אוסטרית, איטליה, אנגליה, גרמניה, צרפת ורוסיה, וכך נולד הביטוי "המעצמה השביעית" ואף נקלט בעברית, אם כי הצרפתים דבקם בביטוי "המעצמה הרביעית". באנגלית קרויה העיתונות "המעמד הרביעי" (the fourth estate). הביטוי מתייחס לשלושה מעמדות בבית הלורדים: אנשי דת, בעלי החזקה או הירושה, ונציגי הציבור (the house of common). אדמונד ברק טבע את הביטוי באמצע המאה ה-18. הוא אמר כי העיתונאים יושבים אמנם בגלריה התחתונה של בית הלורדים, אך הם חשובים משלושת המעמדות הרשמיים.

מה מקור הביטוי "התהפכו היוצרות", והאם זו הדרך הנכונה לומר אותו?

מקור הביטוי ביידיש: "פארבייטן (או פארטוישן) די יוצרות". מקורו בהווי בית הכנסת. "יוצר" הוא פיוט הנאמר בתפילה בהזדמנויות מיוחדות, כגון בחגים. לעתים קרא החזן בטעות "יוצר" מסוים ביום הלא מתאים, ומכאן שהוא "בלבל את היוצרות". בעברית החדשה יש לביטוי כמה גרסאות וכולן לגיטימיות: הפך, בלבל וגם החליף את היוצרות, וכן בצורות הסביל, נוסח "התהפכו היוצרות".

מה מקור הביטוי "וכולם מחרים מחזיקים אחריו"?

המקור הוא בספר נחמיה: "אחריו החרה החזיק ברוך בן זכי". פרשני המקרא סבורים שמדובר במהלך של כעס ("חרה אפו"). בעברית החדשה "החרה" נתפס במקרה זה כפועל המצין זירוז.

מה מקור הביטוי "זה לא נגמר עד שהגברת השמנה שרה"?

זהו ביטוי אמריקני המתייחס מילולית להופעת אופרה. הוא משמש היום בעיקר בתחום הספורט, ופירושו שיש לחכות עד סוף התחרות כדי לקבוע את המנצח. השימוש הראשון בביטוי בתחום הספורט מיוחס לעיתונאי דן קוק משנות השבעים. גרסה אחרת של הביטוי מתייחסת לטקס בכנסייה: "Church ain't out 'till the fat lady sings".

מה מקור הביטוי "חלקת אלוהים הקטנה"?

זהו השם העברי שניתן לרומן של ארסקין קולדוול "God's Little Acre", על ידי המתרגם אריה חשביה.

מה מקור הביטוי "טעון טיפוח"?

המחנך המנוח אריה סימון, חתן פרס ישראל לחינוך, טבע את המושג בשנות החמישים ביחס לילדי עולים, כגרסה עברית של הביטוי culturally disadvantages. הביטוי אומץ על ידי משרד החינוך בראשית שנות השישים כקריטריון להענקת סיוע לאוכלוסיות על פי קריטריונים שונים.

מה מקור הביטוי "ימים יגידו"?

הביטוי התגלגל מהביטוי המקראי "ימים ידברו" בספר איוב. המשמעות שם היא שמי שמבוגר יותר אמור לשאת דברו ראשון, כפי שאומר אליהו בן ברכאל הבוזי: "אמרתי ימים ידברו, ורוב שנים יודיעו חוכמה". "ימים יגידו" משמש בעברית החדשה במשמעות שונה, "הדברים יתבררו עם הזמן".

מה מקור הביטוי "כלל אצבע"?

"כלל אצבע" הקרוי גם "כלל האגודל", פירושו עקרון או כלל מנחה בעל תחולה רחבה, המבוסס על ניסיון מצטבר ולא על תיאוריה מבוססת. זהו תרגום של הביטוי האנגלי rule of thumb. מקורו בימים בהם מדידות אורך נעשו באמצעות האגודל. לפי סברה ישראלית מקובלת, מקור הביטוי הוא בהרטבת אצבע והנפתה באוויר כדי לבדוק את כיוון הרוח, אך היא ככל הנראה שגויה.

מה מקור הביטוי "להוסיף חטא על פשע"?

המקור הוא בספר איוב: "כי יוסיף על חטאתו פשע", כלומר: יוסיף פשע על חטא. הצורה המהופכת "מוסיף חטא על פשע" מופיעה בספרות השו"ת כבר במאה ה-16. ביטוי קרוב באנגלית הוא to add insult to injury, שפירושו המילולי: "להוסיף עלבון על פגיעה".

מה מקור הביטוי "לחבוש את ספסל הלימודים", ומה בדיוק חובשים שם?

"חובש את ספסל הלימודים" הוא פיתוח מודרני של "חובש בית המדרש" התלמודי, שהוא גרסת משנה של "חבוש בבית האסורים". רד"ק מסביר בעקבות ילקוט שמעוני: "לא הייתי מחובשי עצמן בבית המדרש, כלומר, מאלה שאוסרים עצמם בבית המדרש". מי שסבור שביית הספר הוא סוג של בית סוהר ימצא כאן סימוכין מדאורייתא.

מה מקור הביטוי "מסמר הערב", במשמעות כוכב האירוע?

הביטוי קיים בכמה משפחות אירופה. הביטוי הרוסי "גֶּוֹזְדִּי פּרוֹגְרָמִי" פירושו "מסמר התכנית". ביטוי דומה גם בפולנית: "גוֹזְדִּי פּרוֹגְרָמִי". בצרפתית אומרים: Le clou de la soirée שהוא תרגום מדויק של "מסמר הערב". על פי המילון האטימולוגי הצרפתי של ריגו, הביטוי הופיע לראשונה בכתובים בעיתון לה פיגארו בשנת 1878. זהו מקור הביטוי, ומכאן נדד לשפות הסלאביות.

מה מקור הביטוי "על הפנים"?

לפי כל הסימנים "על הפנים" הוא ביטוי מקוצר. ביידיש "פנים", הנהגית "פונים" במלעיל, מקובלת בביטויים רבים, ומהם תורגמו רבים לעברית, כפי שאפשר להיווכח בספר "2000 מטבעות לשון ביידיש" מאת יוסף גורי. "אראפ פון פנים", "רדו לו הפנים", אומר שמצבו רע, והוא מזכיר את הביטוי מספר בראשית "נפלו פניו". "וואס פור א פנים" פירושו "איזה פרצוף יהיה לי?" "א פאטש אין פנים", סטירה בפרצוף, ויש לו גם מקבילה ברוסית וגם באנגלית: "face" slap in the. "על הפנים" יכול להיות צורה מקוצרת של "חטפתי" (סטירה, מכה, יריקה וכו') על הפנים, כלומר, מצבי בכי רע, וכן של ביטוי מקובל יחסית בעברית, "ליפול על הפנים", המופיע גם בשיר "געגעע" של יהודית רביץ: "אני שנשבעתי לשמור לי אמונים / איך לא ידעתי לא ליפול על הפנים".

מה מקור הביטוי "על פניו"?

"על פניו" במשמעות "לכאורה, במבט ראשון" הוא תרגום של הביטוי האנגלי "on the face of it". על פניו הביטוי נשמע צולע, אך קשה להתווכח עם הצלחתו.

מה מקור הביטוי "עקב בצד אגודל"?

עקב בצד אגודל היא הליכה איטית מדודה. המקור תלמודי, והוא מתייחס לפסוק מישעיה "כי גבהו בנות ציון", ומסביר במסכת שבת: "שהיו מהלכות עקב בצד אגודל". "אגודל" מופיעה בתלמוד כחלופה ל"גודל".

מה מקור הביטוי "פיל לבן"?

"פיל לבן" בא מביטוי שהיה נהוג בסיאם על פי נוהג של מלכים לתת לאנשים שמאסו בהם פיל לבן שאסור להשתמש בו לעבודה וכך רוששו אותם. הביטוי עבר לאנגלית במאה ה-19. להרחבה ראו בספר "במלוא מובן המילה" מאת שלום אורן.

מה מקור הביטוי "קור כלבים"?

מקור הביטוי ברוסית לציון של מזג אוויר חורפי בלתי נסבל: sobachiy holod. באוצר הלשון היידיש של סטוצ'קוב אפשר למצוא את הביטוי "אן עברה א הונט ארויס צוטרייבן" - פשע לגרש כלב החוצה. בקטע מיומנה של גליקל האמל שפורסם בהארץ לאחרונה נכתב כי "מזג האוויר בלילה היה כזה שגם כלב אסור לגרש מן הבית". "ליל שלושת הכלבים" הוא ביטוי אסקימוסי, ופירושו לילה קר במיוחד, שבו מכניסים שלושה כלבים לאיגלו לחימום.

מה מקור הביטוי "רואים שש שש"?

הביטוי האנגלי vision 20:20 לקוח מתוך מבחן הראייה של סנלן, ומייצג ראייה מושלמת למרחק 20 רגל. 20 רגל הם כשישה מטרים, וכך נולד הביטוי העברי "רואים שש שש". באנגלית מצוי גם הביטוי Hindsight 20:20, ראייה מושלמת לאחור, שפירושו חוכמה לאחר מעשה.

מה מקור הביטוי "רק סוסים חושבים"?

הביטוי הזה היה נפוץ בעבר בין הישראלים כתשובה מזלזלת למשפט המתחיל ב"אני חושב", או "אני רוצה לחשוב על זה". מקור הביטוי בגרמנית. בזיכרונות אחד החיילים ששירת בצבא הגרמני בתקופה הנאצית הוא מספר איך החדירו בו את מצוות הציות: "אחד הביטויים המפורסמים באותה תקופה בפי מפקדים היה: 'אתה אינך חושב, אינך סוס, ורק סוסים חושבים, כיוון שיש להם ראשים גדולים יותר'". היום זה נשמע מצחיק, כותב אותו חייל, אבל אז זה נשמע הגיוני מאוד. הביטוי נולד עוד לפני התקופה הנאצית, והתגלגל לישראל על ידי ייקים ששירתו בצבא הקיסר במלחמת העולם הראשונה.

מה מקור הביטוי "ילד טוב ירושלים"?

המקור הוא בכיפה מבוד, ומעידים עליה רבים וטובים שנשאו אותה על ראשיהם לפני שנות דור. הכיפה היתה מחולקת לרבעים, ועליה היו רקומות שלוש המלים. סדר המלים היה, בהתאמה לרבעים: ילד - ירושלים - טוב - ירושלים, ובגרסה אחרת: על רבע אחד היה רקום "ילד", על השני "טוב", על השלישי "ירושלים", הרביעי היה מעוטר בפרח רקום. כיפות דומות, ועליהן רקומה המילה "ירושלים" בלבד, נועדו למבוגרים.

מה מקור הביטוי לכורעת ללדת "שתהיה לידה קלה כתרנגולת"?

הביטוי מצוי בתפילה שחיבר המקובל שמעון כהן לאישה בהריון, ובה כתוב בין היתר: "ובבוא השעה ואשב על האובניים, תשמרני ברוב חסדיך מכל צער ומכל כאב, ואלד בשעה קלה כתרנגולת".

מה מקור הביטוי "מצא את מותו"? נראה לי כי הביטוי מתאים רק למי ששולח יד בנפשו, ואילו לכל השאר ההולכים לעולמם, יש לומר: המוות מצא אותם.

הביטוי קיים בצרפתית: il a trouver la mort, ומתייחס בעיקר לתאונות דרכים, מוות במפולת שלג וכדומה. דווקא בעברית המקראית אפשר למצוא את הרעיון, כמו בפסוק "את כל התלאה אשר מצאתנו" (במדבר כ' 14).

מה מקור המונח "רפובליקת בנות"?

המונח נטבע לראשונה בשנות השלושים במאה הקודמת על ידי אנשי כלכלה וממשל אמריקנים ביחס להונדורס, שהיתה אז מדינה הנשענת על ענף כלכלי אחד בלבד, גידול בנות, מה שאפשר לחברות אמריקניות גדולות לשלוט בה. בשלב מאוחר יותר הורחב התיאור לארצות נוספות באמריקה הלטינית ובקריביים. היום הוא דימוי למדינה הנשלטת על ידי אוליגרכיה מצומצמת

בחסות מעצמה זרה, גם אם היא מוגדרת דמוקרטיית.

מה מקור המושג "שחיק עצמות" ומה פירושו?

"שחיק עצמות" הוא ביטוי גידוף תלמודי המכוון לרשעים חשובים, כגון אדריאנוס, נבוכדנצר, אספסיאנוס ועוד. זו גרסה עברית ל"שחיק טמיא" הארמי. כוונת הביטוי היא שלאחר מותם של אותם רשעים יימעכו ויישחקו עצמותיהם.

מה מקור ומשמעות הביטוי "חייל של שוקולד"?

"חייל של שוקולד" הוא חייל רך שאינו מסוגל להילחם. הביטוי נולד באנגלית בעקבות ממתק שוקולד דמוי חייל, שנצרך גם בישראל. הוא מופיע בהקשרים של מלחמת העולם הראשונה, והיה שם למחזמר על פי מחזה של ג'ורג' ברנרד שואו. זה גם שם שיר של "החלונות הגבוהים" בעקבות חנוך לוין.

מה מקור צמד המילים המשונות "אחול מניקי", כמו גם "אחול בלועה", "אחו-שילינג" ועוד?

המקור ערבי: "אחו" פירושו "אח" פלוס תנועת יחס (או) המייצגת סמיכות. האות ל' היא נציגתה של "אל", ה' הידיעה הערבית. "אחול בלטה": "אחי הבלטה". התוספות כיד הדמיון הישראלי, וביניהן גם "אחול בננה" (הגשמים); כאשר התוספת מתחילה בש' תיפול הל', כמו בערבית, וכאן מצטרפות לחבורת האחים גם אחושלוקי, אחושרמוטה, אחושקשוקה ואחושילינג.

מה מקור הביטוי "הטיפה המרה" למשקאות חריפים?

המקור הישיר הוא הביטוי היידישאי "דער ביטערן טראפן", מילולית: הטיפה המרה, שפירושו יין שרוף. המילה הפולנית "gorzalka" שפירושה מרירה היא אחד משמות הוודקה. המילה הרוסית "גורקיי", שפירושה מר, היא אחד מהכינויים לוודקה. באנגלית קרוי סוג של משקאות חריפים "bitters".

מה מקורו של הביטוי "זרע פורענות"?

השם חדר לעברית כתרגום לסרטו של ריצ'רד ברוקס משנת 1955 blackboard jungle, על כיתה אלימה בניו-יורק. הוא אינו מופיע בצורה זו במקורות, אך הרעיון מצוי אצל רש"י, בפירושו לפרשת לט, בראשית יט: "הקטנים התחילו בעבירה תחילה, שנאמר ... מנער ועד זקן, לפיכך התחילה הפורענות מהם".

מה מקורו של הביטוי "כשרועמים התותחים שותקות המוזות"?

הביטוי התפתח מביטוי של הסנאטור הרומי קיקרו מן המאה הראשונה בשפה הלטינית: Inter arma silent Musae, בעת מלחמה שותקות המוזות. פתגם קרוב, פחות ידוע בעברית: Inter arma silent leges, בעת מלחמה שותקים החוקים.

מהו המקור לתיבה הלשונית "מקצועות חופשיים", ואילו מקצועות חוסים תחת תיבה לשונית זו?

הביטוי קיים בשימוש רחב בצרפתית: profession liberale, במשמעות הנהוגה בעברית. המקצועות החוסים תחת הביטוי משתנים על פי הנסיבות, אך בדרך כלל אלה מקצועות הדורשים הכשרה אקדמית רחבה.

מהו מקור הביטוי "אחז את השור בקרניו"?

הביטוי מצוי בשפות רבות, כגון יידיש, גרמנית, צרפתית ואנגלית, אבל המקור הוא בספרדית: tomar el toro por las astas. הביטוי נולד ממלחמות השוורים, שבהן אוחזים את השור המתנפל בקרניו כדי לבלום את ההסתערות.

מהו מקור הביטוי "בשעה טובה"?

הביטוי "בשעה טובה" מציין שמהלך או עניין מסוים התרחש בזמן הנכון. הוא מצוי הן ביידיש (אין א גוטער שעה) והן בלדינו (אין בואנה אורה), כך שהגיע לעברית בהשפעה צולבת. המקור הוא כנראה בביטוי ותיק בצרפתית באותה משמעות: a la bonne heure.

מהו מקור הביטוי "נמלט בעור שיניו", ומהו הדימוי בביטוי זה?

פירוש הביטוי: נחלץ ברגע האחרון, כשכבר נראה היה שאין תקווה. מקור הביטוי בספר איוב יט: "בעורי ובבשרי דבקה עצמי, ואתמלטה בעור שיני". הפרשנים ניסו להסביר את הביטוי, והעלו שני הסברים. אבן עזרא כותב: "לא נמלטתי, אלא כמו שיני בעור" (כלומר, לא הצלחתי להימלט). פירוש מצודת דוד מקאברי: "אשא כל בשרי בשיני, כי כל הבשר נלקה ונשחת, ולא נותר מהם ... לבד הבשר הדבוק בשיני".

מהיכן בא הביטוי "טלית שכולה תכלת"?

במסכת סנהדרין מסופר על משה רבנו שציווה לשים ציצית בטלית, ואחד מפתיליה צריך להיות צבוע בתכלת. קורח שאל בדרך הקנטה אם טלית שכולה תכלת פטורה מציצית. כשמשה השיב בשלילה שאל קורח איך ייתכן שארבעה חוטים דקים צבועים תכלת עונים לדרישה, ואילו "טלית שכולה תכלת" אינה מקובלת. בעברית החדשה התקבלה על דרך הדימוי דווקא עמדת קורח: "טלית שכולה תכלת" היא דבר מושלם, במקרה זה אדם מושלם בהתנהגותו, והיא משמשת בעיקר במשפטי שלילה עם נימה אירונית.

מהיכן בא הביטוי "מכבסת מילים"?

הביטוי קיים גם באנגלית: language laundering. הרעיון מאחורי הביטוי מצוי במאמרו של ג'ורג' אורוול משנת 1946 "פוליטיקה והשפה האנגלית", אך שם הביטוי בנוסח זה אינו מופיע. הוא מתאים דווקא לביטוי העברי "לשון נקייה".

מהיכן בא המונח "חריץ גבינה"?

בספר שמואל א' 18 נכתב: "את חריצי החלב האלה תביא לשר האלף". רש"י מפרש חריצי חלב: "גובנין דחלבא", חלב שעבר גיבון. חריץ פירושה מעין שן חדה שנוצרה בעקבות חריצה במתכת, ומכאן שמדובר במשולש גבינה בגרסה המקראית. בכמה מקומות במקורות אפשר למצוא את "חביץ גבינה", המזכירה את חביצת החמאה, אך יתכן שזהו שיבוש של חריץ.

מהיכן בא המונח "קפה הפוך"?

הביטוי מוכר בהולנדית: קפה עם חלב מוקצף חם נקרא verkeerd Koffie, קפה הפוך, או מהופך. על קפה עטרה משנות החמישים מספרים שהמלצריות היו מביאות רק קפה שחור. אם היית חושק בקפה עם חלב היית מבקש "קפה עם הפוך". הן הן מגישות כוסית נחושת קטנה עם חלב הולנדי מרוכז, והופכות אותה אל הקפה.

מהיכן בא הביטוי "יצא בשן ועין"?

"בשן ועין" נולד מההלכה המקראית (שמות כה) לפיה אדם הגורם לעקירת עין או שן של עבדו יוציא אותו לחופשי תמורת השן והעין. בתלמוד נקבע בהקשר זה הצירוף "בשן ועין", אבל רק בעברית החדשה התרחב הביטוי לתיאור מי שנחלץ ממצב קשה כשהוא חבול ופצוע.

מהיכן הגיע הביטוי "נערות ליווי"?

"נערות ליווי" הוא תרגום שאילה של הביטוי האנגלי escort girl, ומהווה לשון נקייה: הנערה נשכרת לכאורה כדי ללוות את בן הזוג לאירוע או בילוי, ולמעשה נשכרת לצורכי מין. דו המשמעות הזו מזכירה את "יצאנית" העברית שבמקורה פירושה: מי שאוהבת לשוטט ולבלות, במשמעות שלילית. בעקבות פרשת דינה בת לאה נכתב במדרש: "כשם שהיתה לאה יצאנית, שנאמר ותצא לאה לקראתו (בראשית ל' ט"ז), כך היתה דינה יצאנית". יש יסוד של לשון נקייה גם במונח העברי הנפוץ "יוצאים" הנאמר על בני זוג אינטימיים. להבדיל, אותו יסוד מצוי במילה "ג'יגולו", זונה ממין זכר. מקורה צרפתי ופירושה בן זוג לריקודים, דהיינו, נער ליווי.

מהיכן הגיע הביטוי "להתגלח על הזקן של מישהו"?

מקור הביטוי ביידיש: "לערנען זיך שערן אויף יענעמס בארד", כלומר, ללמוד לספר על זקנו של מישהו אחר, ובמשמעות רחבה: להתנסות במקצוע או מהלך חדש על חשבונו של אדם אחר.

מהיכן הגיע הביטוי "תקרת הזכוכית"?

הביטוי Glass Ceiling מתייחס למחסום סמוי שאינו מאפשר לקבוצה מופלית כלשהי להתקדם בארגון, אך השימוש בו בפועל מתייחד לנשים. הוא נטבע לראשונה במאמר של גיי בריינט בעיתון האמריקני אדוויל בשנת 1984, אך הפך מונח מרכזי בשיח העולמי בעקבות מאמרם של קרול הורוביץ וטימוטי שלהארט בעיתון וול סטריט ז'ורנל ב-24.3.1986.

מהיכן התגלגל הביטוי הלטיני "סיק טרנזיט גלוריה מונדי" (כך חולפת תהילת עולם)?

הביטוי נאמר שלוש פעמים בטקס ההכתרה של אפיפיור מזה דורות. מייחסים אותו לתומס אקמפיס, הוגה נוצרי מן המאה ה-15, שטבע את הביטוי באחד מספריו. אחרים סבורים שהביטוי נולד כבר בתקופת האימפריה הרומית, אך אין לכך תיעוד.

מהיכן נובע הביטוי "בעלי דם כחול"?

המקור הוא הביטוי הספרדי sangre azul. בני המשפחות הוותיקות בספרד רצו להבדיל בינם לבין המורים שהשתלטו על קסטיליה, והצביעו על כך שוורדיהם כחולים יותר. הסיבה לצבע הכחול הבולט היתה שהם היו חיוורים מן המורים, אבל הביטוי, שהגיע לאנגלית במאה ה-19 והתגלגל לשפות נוספות, נשאר סמל לאריסטוקרטיה.

מהיכן נולד הביטוי "הנצלת כטב"ם" (כלי טייס בלתי מזוהה) שפירושו לגרום למזל"ט לעוף?

"הנצלה" פירושה ניצול פריטים מכלי שיצא מכלל שימוש להשלמה או תיקון של כלי אחר, דומה קצת למה שעושים במשחטות רכב.

מהיכן נולד הביטוי "כל היוונים פניהם דומים"?

מקור הביטוי ביידיש: "אלע יוונים האבן איין פנים", ופירושו, קשה להבחין בין אנשים הדומים זה לזה, או בלשון בוטה, "כולם אותו זבל". כוונת הביטוי היתה לחיילי הצאר הרוסי, והיא התגלגלה משיבוש. החיילים הרוסיים שכונו "איוואנים" נקראו "יוונים", ולא רק בביטוי זה.

מהיכן נולד ומהו בדיוק "חוט משיחה"?

משיחה היא בלשון התלמוד מדידה, חוט משיחה הוא חוט המשמש למדידה. בתלמוד הבבלי מופיע הצירוף "חוט של משיחה", אך "משיחה" נתפסת גם כחוט עצמו, ולכן נאמר כמה פעמים "או חוט או משיחה". הביטוי קיבל חיזוק מכך שלפני עידן כבלי הפלדה והפלסטיק היו החוטים עשויים בעיקר מסיבים מן הצומח. משיחתם בשמן או בדונג האריכה את חייהם ואפשרה מדידה מדויקת יותר. אכן מוכר שימוש כזה בעברית החדשה, אך בתלמוד מדובר בחוט מדידה רגיל. הפועל "משח" בהוראת מדד קרוב לפועל "מתח".

מהיכן צץ הביטוי "שאלות אמריקניות"?

שיטת השאלות multiple choice questions שפותחה במבחנים בארצות-הברית קרויה בעברית "שאלות רב-ברירתיות". הביטוי "שאלות אמריקניות" הוא שם ישראלי לא רשמי לשיטה.

מהיכן צצו האות שין בביטוי "שעת השין", והאות D בביטוי האנגלי D-day?

"שעת השין" היא תרגום של hour H, השעה שנקבעה לפתיחת פעולה קרבית מסוימת. כמו H האנגלית, השין היא האות הראשונה של המילה "שעה". על פי אותו עיקרון D day הוא היום שנועד לפתיחת מלחמה או מבצע, אבל בעברית הוא נקרא יום ע'. לכאורה הוא היה צריך להיקרא יום י', אך הוא לא נקרא כך מתוך התחשבות ברגישות הדתית לשם אלוהים. יש טענות לא מתועדות שיום ע' פירושו "יום העת", או "יום העבודה" על פי הז'רגון הצבאי שפעולה צבאית היא "עבודה".

מהיכן שאוב הביטוי "בהזדמנות זאת שפושקין מת"?

הביטוי הוא שיבוש לביטוי המקורי "בהזדמנות זאת שאוסישקין מת", פיתוח אירוני של הביטוי "בהזדמנות זו". הביטוי המקורי לקוח מילקוט הכזבים, שם מצוטט זקן השומרים אברהם שפירא: "מסדרון מסדרון דום, בהזדמנות זאת שאוסישקין מת, נעמוד רגע אחד דום לטובתו".

מזה זמן אני שומע את הביטוי "שועי עולם". מה מקור הביטוי?

"שוע" הוא גביר או אדון במקרא. הביטוי "שועי עולם" לא מוכר במקורות, אך מוכרים ביטויים דומים כמו "אבות עולם", "קלי עולם", "אדון עולם", שהשפיעו על השימוש הזה בעברית החדשה.

מי טבע לראשונה את המשפט "אהוד ברח". האם היה זה צחי הנגבי, או שמישהו הקדים אותו?

המשפט נטבע בידי אברי גלעד בתוכנית "נכון לעכשיו" בגלי צה"ל ביוני 1997, בעקבות כתבות של רוני רענן שפריר ורמי טל

בידיעות אחרונות על פרשת צאלים. צחי הנגבי העניק לביטוי חשיפה רבתי מעל במת הכנסת. במבט לאחור גלעד מתחרט היום על יצירת מה שהוא מגדיר "המטבע הלשוני הנמוך הזה, והשקרי. זה היה משחק מילים שיצר מציאות שקרית. אחת הפעמים בהן למדתי מה כוח הלשון להשחית".

מניין הגיע המינוח "לקטוף פרסים"?

נראה שזו התפתחות פנימית בעברית. "פרס" נתפס כפרי עבודה והצטיינות, ולכן אדם "קוטף את פרי עמלו". באנגלית נראה שימוש מקביל בפועל to pick, אך הוא אינו נפוץ.

מניין הגיעו מילות הקסם: "הוקוס פוקוס" ו"אברא קדברא"?

"אברקדברא" התגלגלה ממלת הכישוף היוונית abrasadabra, שנזכרה לראשונה במאה השנייה. גלגולי המילה מובילים אל כת הבסיליידים מאלכסנדריה, שם שימשה מלת כישוף על שם האלוהות של הכת, אבראסאס. יש גם ניסיונות לקשור אותה לעברית, כגון ש"אברקדברא" הגיע מן הגמרא, במשמעות של "אעבור ואראה", או מן הפסוק הארמי "עברה כד עברה", ויש אפילו טענה שטומן בה רמז לשילוש הקדוש: א' לאל, ב' לבן, קד לרוח הקודש. "הוקוס פוקוס" נזכרת בספרות לראשונה בשנת 1655 שם מתואר אדם מחצרו של המלך ג'יימס שכונה "הוקוס פוקוס של הוד מעלתו" על שום הנוהג שלו ללוות את קסמיו ברצף שנועד להסחת דעת: "הוקוס פוקוס, טונטוס טאלונטוס, ואדה סלריטר ג'ובאו". יש הסבורים שמקורו בפסוק לטיני מן המיסה: "הוק אס קורפוס", שפירושו "זהו גופי", אחרים תולים אותו בצירוף חסר המשמעות: "האקס פאקס דאוס אדימאקס". לכל הדעות המילה האנגלית Hoax, תעלול הונאה, נולדה מ"הוקוס".

מהו מקור המילה "פנכה", ומהו "מלחך פנכה"?

פנכה, קערה קטנה, היא מילה תלמודית ארמית (פינכא) שמקורה יווני, ובעברית החדשה קיבלה צורה עברית. "מלחך פנכה" נולד מן הביטוי התלמודי הארמי "מלחך פינכי". במסכת פסחים מדובר על תלמידי חכמים שאינם לומדים ברצינות: "בר מחים תנורי" מתחמם על התנור, "בר מרקיד בי כובי" מתנהג כליצן, "בר מלחך פינכי" אוכל יותר מדי, ובאופן מילולי, מלקק צלחות, ו"בר מך רבע" נרדם במקומות ציבוריים. בעברית החדשה התגלגל הביטוי לכינוי לאדם חנפן וחסר כבוד עצמי, כאילו הוא מלקק את מה שהשאר אדונו בצלחת. הוא מזכיר ביטוי מישעיהו, "ועפר רגליו ילחכו", כשהכוונה גם כאן למי שמלקק את עפר הרגליים של אדם אחר כביטוי לחנופה והשפלה עצמית. הביטוי מזכיר את "ללקק" שפירושו להתחנף, וכן את הביטוי האמריקני licks one's boots, וכמובן את "מלקק תחת", שמקורו בידיש (טוכעס לייקר).

על איזה חתול מדברים כשאומרים שהסקרנות הרגה אותו?

מקור הפתגם עממי, והוא מתייחס לנוהגו של החתול לתחוב את אפו בכל מקום. הוא צוטט לראשונה בכתובים בסיפורו של או הנרי "schools schools and" משנת 1909 בנוסח "סקרנות גורמת לדברים נוספים מלבד הריגת חתולים". לפתגם המקורי חלק שני: "הסקרנות הרגה את החתול, שביעות הרצון החזירה אותו".

שמעתי את חיים הכט אומר בטלוויזיה "אני הקטן באלפי מנשה". מה מקור הביטוי?

הביטוי במשמעות "אני הקטן עומד מול דברים גדולים", הוא שיבוש של פסוק בספר שופטים: "הנה אלפי הדל במנשה", דברי גדעון לאלוהים המבקש ממנו להציל את ישראל. "אלף" הוא חלק או יחידה מתוך שבט, וטענתו המקורית של גדעון היא שהוא שייך למרכיב הנחות ביותר בשבט.

שמעתי מפי האלוף אורי שגיאת הביטוי "אייסה בסיסה". מהו פירושו ומהיכן הגיע?

הביטוי שימש בשנים רחוקות בהוראה של מהומה או התעללות. על פי מילון הסלנג העולמי (בן יהודה בן אמוץ) זה היה משחק התעללות, שבו פתחו את חנותו של אחד הבנים כדי לחשוף את איבר המין שלו. ייתכן, נכתב שם, שזהו שיבוש של ביטוי בהגייה אשכנזית: "עיישה מסיסה", עושה מציצה, המתייחס לטקס ברית המילה.

מה מקור הביטוי "חכם השביל מן ההולך בו"?

את הביטוי טבע עזריה אלון בשנת 1946 ב"במבחן", ביטאון "המחנות העולים", במדורו "רשמים מן המדבר". אחת הרשימות, שעסקה בשבילים, נפתחה במילים האלה: "זכור ושמור: חכם השביל מן ההולך בו. אם עלית בו – אל תעזבנו, כי הוא צודק תמיד". יש טענה כי לביטוי מקור מוקדם יותר, כפתגם בדואי, אך אין לכך סימוכין.

מה מקור הביטוי "עמד בפני שוקת שבורה"?

המקור הוא באגדה "הדייג ודג הזהב" המופיעה בסיפורי האחים גרים, אודות הדייג ואשתו שחיו בשוקת שבורה, ולאחר שביקשו בקשות רבות מדי מן הדג חזרו אל השוקת השבורה. החוקר המנוח אברהם שטאל כותב כי באגדה המקורית אין הדייג ואשתו גרים בשוקת אלא דווקא בסיר לילה. השוקת התגלגלה ככל הנראה מגרסה של פושקין לאגדה, וזו תורגמה על ידי חנניה רייכמן. הנוסח של רייכמן מסתיים במילים: "זקנתו יושבת חרש / לפני שוקת מסודקת".

מה מקור שם המחלה "אבעבועות רוח"?

"אבעבועות רוח" הוא תרגום מיידיש: ווינדפאקן, ומקורו כנראה גרמני: Windpoken. השם נוצר כדי להבדיל אותו מאבעבועות שחורות הקשה, בעוד אבעבועות רוח נוצרת על פי אמונה עממית כתוצאה מהצטננות (רוח קרה), אם כי גם לה גורם נגיף.

מה מקור הביטוי "רואה חשבון"?

"רואה חשבון" הוא ביטוי בעל ותק רב, ומופיע בכתובים כבר בסוף המאה ה-18 כתפקיד בקהילה היהודית וכמקצוע. מקורו בביטוי המוקדם יותר "לראות חשבון", כלומר, להציג את המצב הכספי. אצל הרשב"ץ מהמאה ה-15-14 נכתב: "אם היה משא ומתן של סחורה ביניהם, היה אפשר שאם נתפשרו שלא יראה חשבון".

מה מקורו של הפתגם "אם ההר לא יבוא אל ההר, יבוא מוחמד אל ההר"?

הביטוי קיים באנגלית ובצרפתית, ובגרסה דומה גם בגרמנית. על פי האגדה נתבקש מוחמד להראות את כוחו בצוותו על הר צפה, גבעה ליד העיר הקדושה מכה, לבוא אליו. משלא נענה ההר לציוויו, אמר את הדברים האלה. ככל הנראה אין מדובר בסיפור מוסלמי, מה גם שהנביא מוחמד אינו נתפס כעושה ניסים. דוברי העברית נוטים להפוך את הביטוי: "אם מוחמד לא יבוא אל ההר, יבוא ההר אל מוחמד".